

الگوی تطبیقی گسترش فقر در شهر کرمانشاه در دوره ۸۵-۱۳۷۵

شهریور روستایی: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
محسن احدنژاد: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران*
اکبر اصغری‌زمانی: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران
علیرضا زنگنه: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

چکیده

از ویژگی‌های شهرهای جهان سوم عدم تعادل و تمرکز شدید در شهرنشینی است. از این‌رو در این شهرها همواره تعداد محدودی از محلات در رفاه و آسایش بوده و در مقابل سایر ساکنان مناطق شهری از رفاه و آسایش قابل قبولی برخوردار نیستند. در این خصوص به منظور رفع نابرابری‌ها، اقدامات اساسی برای شناخت نارسایی‌ها و کمبودها باید انجام شود. با توجه به اهمیت تحلیل توزیع فضایی فقر در مناطق شهری، هدف این پژوهش تحلیل توزیع فضایی فقر شهری و نشان دادن نابرابری در سطح شهر کرمانشاه است. روش پژوهش کاربردی از نوع توصیفی-تحلیلی و تطبیقی است که از روش تحلیل عاملی و نرم افزار Arc/Gis برای تحلیل یافته‌ها استفاده شده است. برای شناخت توزیع فضایی فقر شهری در شهر کرمانشاه از اطلاعات بلوک‌های آماری سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ و نیز از ۳۳ شاخص که با روش‌های آماری به ۴ عامل ترکیبی تبدیل و با بهره‌گیری از مدل تحلیل عاملی ارزیابی شده، استفاده گردیده است. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که؛ در شهر کرمانشاه سال ۱۳۷۵، ۴۶۱ بلوک یا ۱۰٪ درصد خیلی فقیر، ۶۴ بلوک یا ۱٪ درصد فقیر، ۳۸۵۴ بلوک یا ۸۰٪ درصد متوسط، ۲۶۶ بلوک یا ۶٪ درصد مرفه و ۱۲۱ بلوک یا ۳٪ درصد خیلی مرفه بوده‌اند. در سال ۱۳۸۵؛ ۱۶۸۷ بلوک یا ۲۱٪ درصد خیلی فقیر، ۱۷۴۴ بلوک یا ۲۲٪ درصد فقیر، ۲۳۹۲ بلوک یا ۲۹٪ درصد متوسط، ۱۶۵۳ بلوک یا ۲۰٪ درصد مرفه و ۶۱۲ بلوک یا ۸٪ درصد خیلی مرفه بوده است. نتایج نشان دهنده حرکت شهر به سمت دو قطبی شدن است. ذکر این نکته لازم است که یافته‌ها صرفاً با تکیه بر شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش است و در صورت عدم مشکلات آماری و به کارگیری شاخص‌های بیشتر از جمله شاخص‌های درآمدی این احتمال وجود دارد که نتایج تحت تأثیر قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: تحلیل سازمان فضایی، فقر شهری، سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، کرمانشاه

۱- مقدمه

۱-۱- بیان مسأله

شهرسازی معمولاً با رشد اقتصادی و توسعه همراه است (Fay, 2005: 1)، که پیامدهایی چون نابرابری‌های اجتماعی، فقر، افزایش فساد و جرم و جنایت، بحران‌های زیست محیطی، نابرابری و اختلاف طبقاتی، عدم تأمین اجتماعی، مرگ و میر زودرس کودکان و مادران، بد مسکنی و بی مسکنی، اسکان غیر رسمی و... را می‌توان در این قالب متذکر شد.

در حال حاضر سهم بخش شهری از تعداد کل فقرا در حال افزایش است (Ravallion, 2001: 1). جدیدترین گزارش بانک جهانی حاکی از آن است که تعداد فقرای جهان کم شماری شده است. گروه کارشناسی بانک جهانی با کارشناسی مجدد، معیار درآمد کمتر از یک دلار را ناکافی دانسته و با پایه قرار دادن حداقل درآمد ۱/۲۵ دلار سال ۲۰۰۵، تعداد فقرای جهان حدود ۱/۴ میلیارد برآورد شده است که نسبت به برآورد گذشته، ۵۰۰ میلیون نفر است. هر چند برآورد این بانک نشان می‌دهد که طی ۲۵ سال گذشته حدود ۵۰۰ میلیون نفر از تعداد فقرای جهان کاسته شده است، لیکن هنوز یک نفر از چهار نفر جمعیت کشورهای در حال توسعه گرفتار این گونه فقر شدید هستند (بانک جهانی ۲۰۰۸).^۱

کاهش فقر یک نگرانی جهانی، و در واقع یکی از مهمترین اهداف کشورهای کم درآمد و مؤسسات مالی بین‌المللی است (Simler, 2003: 1). فقر که از مکانیسم‌های حاکم بر سیستم پیچیده شهری نشأت

می‌گیرد، این مکانیسم‌ها در کشورهای جهان سوم به جای کاهش نابرابری، سبب تشدید آن شده است. این مسأله از نظر اتخاذ سیاست اجتماعی حائز اهمیت است. فقر مانعی برای توسعه پایدار بوده و همواره زندگی انسان را مورد تحدید قرار داده است. سازمان ملل متحد که در ابتدا بیشتر بر خطوط اقتصادی توسعه تأکید داشت، در دهه ۱۹۷۰ کانون توجه خود را به حذف فقر و توسعه اجتماعی معطوف داشت (قانونی راد، ۱۳۸۴: ۲۲۵). دلایل فقر متعدد و به هم مرتبط‌اند (عوامل محیطی، خانواری، بهداشتی، سلامتی، تولید درآمد، تحصیلات و غیره) بنابراین، باید به همه عوامل به طور هماهنگ پرداخت.

با بررسی کلیه مطالعات صورت گرفته در مورد پدیده فقر در ایران چه از منظر متدلوژیکی چه از منظر کاربردی (سیاست‌های اجرایی) مشاهده می‌شود کشور ما هنوز در نوع مواجهه و حل این معضل اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی نا موفق بوده و با چالش‌های بسیار روبرو است. فقدان یک اراده ملی بر خاسته از درون ملت، بخش خصوصی نهادهای مدنی موجب گردیده است که نحوه برخورد با این پدیده به دلیل عدم اجماع در میان صاحب نظران از فقر و به دنبال آن وجود توصیه‌ها و رهنمودهای متفاوت و بعضاً متعارض و اتخاذ روش‌های ناکارآمد در رفع فقر پیچیده‌تر شده و حل آن طولانی‌تر می‌شود (ارائی، ۱۳۸۴: ۱۸). همچنین در روند رشد و توسعه اقتصادی- اجتماعی جامعه، توجه به عدالت اجتماعی اجتناب ناپذیر است و مسلماً برای رسیدن به توسعه پایدار چاره‌ای جز فقر زدایی نیست، زیرا آسیب‌پذیری فرد در جامعه دارای پیامدهای اجتماعی و اقتصادی

^۱ - بر گرفته از مقاله ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی کشور در پرتو حکمروایی خوب شهری، دکتر مظفر صرافی، نشریه شهرسازی و معماری هفت شهر، شماره ۲۴-۲۳، ۱۳۸۷.

و استفاده از منابع بهینه برای کاهش فقر و محرومیت در شهر کرمانشاه باشد.

شهر کرمانشاه امروزه، یکی از شهرهای بزرگ ایران است که دچار شهرنشینی و شهرگرایی سریع شده است و این خود باعث کمبود خدمات و دسترسی امکانات به شهروندان بوده، و نمود عینی فقر را می‌توان در محلات دولت‌آباد، جعفرآباد، صادقیه، شاطرآباد، چقاگلان، نوکان، چقاکبود، باغ ابریشم، حکمت‌آباد، آناهیتا، شهرک مهدیه و... مشاهده کرد.

با توجه به مطالب بیان شده، بررسی فقر در شهر کرمانشاه ضروری به نظر می‌رسد. و برای شناخت الگوی فضایی گسترش فقر شهری سؤالات زیر مطرح می‌گردد.

- فقر چگونه پوسته را می‌شکند و وارد سلول‌های شهر می‌گردد؟

- گسترش فضایی فقر در شهر کرمانشاه از چه الگویی تبعیت می‌کند و در چه محورهایی از شهر صورت گرفته است؟

۱-۲- ضرورت تحقیق

بررسی گسترش فضایی فقر در برنامه‌ریزی شهری با استفاده از (GIS) در کشور سابقه چندانی ندارد و این امر به شدت مورد توجه گروه‌های دانشگاهی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری قرار گرفته است. با توجه به موارد مطرح شده و بنابر اطلاعات موجود، تاکنون در این زمینه مطالعه جامع و دقیقی انجام نشده است. به این دلیل، پژوهش حاضر سعی دارد که این موضوع را بررسی کند.

منفی است که کل جامعه را تحت تأثیر قرار خواهد داد.

در تعریفی عام و فراگیر می‌توان برنامه‌ریزی شهری را به عنوان هر نوع دخالتی که به تغییر در نظام موجود منجر می‌شود معرفی کرد. این تعریف بلافاصله مسأله چگونگی این دخالت را در نظر متبادر می‌سازد. هم اکنون ابزارهای این دخالت در جامعه ما از چنان بنیان محکم و روشنی برخوردار نیست که بتواند در تعیین سرنوشت نظام فضایی متمر ثمر واقع شود. بر این اساس هدف و وظیفه علمی، ترجمه عوامل غیر فضایی (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و...) به زبان فضایی است تا از این رهگذر مطالعه فقر را آسان سازد.

اگر چه در این پژوهش نباید به دنبال راه‌حل‌های مشخصی برای رفع فقر بود، ولی به کمک آن می‌توان به شناخت و تدوین راه حل‌ها و برنامه‌های شهری برای کاهش فقر اقدام کرد. یکی از مهمترین معضلات فقر شهری نبود راه حل برای مواجهه با مشکلات آن است. اکثر تصمیم‌گیری‌های ما درباره مسأله فقر در سطح شهر، تابع برخورد لحظه‌ای و روزمره بوده و یا هنگامی که مسأله به حادترین درجه ممکن رسیده به رفع و رجوع آن پرداخته‌ایم تا جایی که فقر امروزه تا حد تصمیم‌گیری‌های مراجع قدرت تغییر ماهیت داده است و به جای حرکت به سوی روش‌های علمی در دایره تصمیمات موضعی گرفتار آمده است. فقدان خط‌مشی، تصمیمات عجولانه، سرعت و حجم زیاد شهرنشینی، فقر را در ایران و به خصوص شهر کرمانشاه به موضع انفعال کشانیده است. بنابراین، شناخت عوامل مؤثر بر فقر و شدت تأثیرگذاری هریک از عوامل می‌تواند، به عنوان راهنمایی مناسب برای تدوین برنامه‌های عدالت اجتماعی و فقر زدایی

۳-۱- اهداف تحقیق

به طور کلی در تبیین یک پژوهش بر دو محور اساسی تأکید می‌گردد:

- اهداف کلی و کلان (راهبردی)؛

- اهداف جزئی و خرد (کاربردی).

اهداف کلی و راهبردی:

- ارائه الگوی علمی و مناسب برای مکان‌گزینی

فضایی فقر با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS).

- ارائه گزارشی از وضعیت و مشکلات وضع

موجود شهر کرمانشاه در خصوص نحوه توزیع فضایی مکانی فقر.

- اهداف جزئی و کاربردی:

- تحلیلی فضایی برای دستیابی به الگویی

مطلوب.

- ارائه الگو و راهکارهای مناسب برای رفع

تنگناهایی در خصوص فقر شهری.

۴-۱- پیشینه پژوهش

منابع اطلاعاتی مربوط به فقر شهری پربار است و هر روز بر حجم آن افزوده می‌شود. حجم این آثار و ماهیت تخصصی آنها باعث شده که حتی دست اندرکاران هم نتوانند به راحتی به این منابع دسترسی داشته باشند. فقر شهری در واقع از انقلاب صنعتی و همزمان با مهاجرت روستائیان و اسکان آنها در محیطی نامناسب از نظر نحوه سکونت و اشتغال تشدید گشته است. جدایی‌گزینی فقرا در نقاط خاص شهری و تراکم‌های بالای افراد، محیط کثیف، کار در بخش غیر رسمی، خرده فرهنگ کج رو و نبود حمایت قانونی در کل، گسست اقتصادی-اجتماعی-فرهنگی از شهر اصلی، از مصادیق این فقر است.

پس از انقلاب صنعتی و افزایش فقر در شهرها سه گروه به وجود آمدند، که تفاسیر مختلفی از فقر داشتند. دیدگاه‌های مختلف جغرافیایی نیز از همین زمان‌ها به وجود آمدند. این سه گروه عبارت بودند از: الف) رفورمیستها. ب) سوسیالیست‌های آرمانخواه و آنارشویست‌ها (ج) دیدگاه رادیکالی مارکس و انگلس. هر یک از این سه گروه راه‌حل‌های مختلفی درباره علل فقر ارائه می‌دادند. رفورمیستها با حرکات اصلاحی مانند: ساماندهی شهر، تدوین قوانین کار و زمین شهری، تراکم زدایی و ایجاد شهرهای جدید، سوسیالیست‌های آرمانخواه و آنارشویست‌ها با کوچک-سازی و دوری‌گزینی از شهرهای بزرگ و ایجاد شهرک‌های دور از شهر و فلانسترهای اشتراکی و بهداشتی. مارکس و انگلس با طرح انقلابی علیه نظام سرمایه‌داری و قطع روابط استعماری کارگر- سرمایه.

در زمینه مطالعه فقر شهری، شاید چارلز دیکنز پیش‌تر از دیگر محققان به مسأله پرداخته باشد. در همین زمان‌ها با نگاهی انتقادی علیه سرمایه‌داری، فردریش انگلس کتاب وضعیت طبقه کارگر در انگلستان را در سال ۱۸۴۵ به رشته تحریر درآورد که شهر را به عنوان نمادی از سرمایه‌داری و نمایش نابرابری‌های حاصل از ماهیت سرمایه‌داری به تصویر می‌کشد. هانری می هیو (May hew) در دهه ۱۸۵۰ در مدتی طولانی به مصاحبه با قشر فقیر لندن پرداخت و یافته‌های خود را در مقالاتی در روزنامه به چاپ رساند. آنچه کار می هیو را از گزارشات معاصران وی متمایز می‌ساخت، تلاش وی برای درک نظری علل فقر بود که مطابق مشاهدات او نه از ضعف‌های فردی خود فقرا بلکه از پرداخت دستمزد کم ناشی از ماهیت

توسعه پایدار و به تبع آن توسعه پایدار شهری و اخیراً مبحث توسعه دانایی محور در این باره نقش مهمی داشته‌اند.

فقر، امروزه به عنوان یکی از دستاوردهای شهرنشینی سریع و یکی از فراگیرترین پدیده‌های اجتماعی عصر حاضر مطرح می‌شود. از این رو اهمیت آن روز افزون می‌گردد، در حال حاضر ابزارهایی که بتواند فقر را ریشه کن کند و سرنوشت انسان‌های فقیر را عوض کند در دست نیست از این رو هدف و وظیفه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری این است که به دنبال راهکارهایی برای کاهش آن برآید.

۱-۵- فرضیه پژوهش

۱- به نظر می‌رسد که گسترش فضایی فقر در کرمانشاه به شکل لکه‌ای و همجواری سلولی شکل می‌گیرد.

۱-۶- روش تحقیق

تحلیل حاضر از نوع کاربردی است با توجه به مؤلفه‌های مورد بررسی، از رویکرد کمی - تحلیلی در این پژوهش استفاده شده است. جامعه آماری شهر کرمانشاه در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ است. اطلاعات مورد نیاز از بلوک‌های آماری سال ۱۳۸۵-۱۳۷۵ مرکز آمار ایران اخذ گردید بدین صورت که در نرم افزار Arc/View , Arc/GIS با استفاده از اطلاعات موجود در بانک اطلاعاتی شروع به شاخص سازی کرده و سپس از شاخص‌ها خروجی گرفته و به محیط Excel انتقال داده شده است. بعد از انجام مراحل فوق شاخص‌ها را به محیط نرم افزار SPSS منتقل نموده و از طریق مدل تحلیل عاملی ۳۳ شاخص به ۴ عامل طبقه‌بندی گردید. برای هر یک از عوامل مقدار ویژه،

دوره‌ای تولید در بسیاری از مشاغل مربوط به صنایع دستی شهری نشأت می‌گرفت.

چارلز بوث (Booth) در سال ۱۸۸۹ با کتاب دو جلدی خود کار و زندگی مردم لندن که در سال ۱۹۰۳ به کتابی ۱۷ جلدی تبدیل شد، تلاش کرد تا در بر شماری علل فقر خلق و خوی فردی را از انواع مشخص اشتغال تفکیک گرداند. روانتری نیز کار مشابهی را در ۱۹۰۱ در بررسی‌های خود از فقر در یورک انجام داده بود.

این‌گونه که معلوم است بیشتر بررسی‌های قدیم درباره فقر شهری متعلق به انگلستان است. بررسی‌هایی که چه بسا در هر چه قوی‌تر شدن، ایده دولت رفاه و حزب کارگر انگلستان تأثیر گذار بوده است. در حالی که مکاتب جامعه‌شناختی و جغرافیایی امریکا مانند: مکتب جامعه‌شناسی شهری شیکاگو بیشتر به توجیه فقر شهری می‌پرداختند تا مطالعه دقیق انتقادی آن. نظریه پردازان مکتب وابستگی نیز به بحث‌هایی در مقیاس جهانی پرداخته‌اند. از جمله آندره گوندرفرانک از بنیانگذاران مکتب وابستگی کتابی تحت عنوان فقر شهری در آمریکا لاتین نگاشته است.

تفکر در زمینه شناخت فقر به وسیله جغرافیدانان هم، سابقه زیادی دارد. بررسی فقر در جغرافیای جبرگرا، همواره ماهیتی محافظه‌کارانه و توجیهی و نقد فقر، همواره نگاهی رادیکالی داشته است. جغرافیدانان آنارشیبستی مانند: رکل و کروپوتکین، به موضوع نابرابری‌های جغرافیایی و فقر پرداخته بودند. موج بعدی روند تحقیقات درباره فقر بعد از روی کار آمدن مکاتب جامعه‌شناسی و جغرافیایی پس از دهه ۱۹۶۰ رخ داد. دیوید هاروی در کتاب خود عدالت اجتماعی و شهر ذهن بسیاری از جغرافیدانان را به سوی نابرابری‌های شهری و فقر شهری می‌کشاند. موضوع

۱-۷-۲- تحلیل عاملی

تجزیه عاملی تکنیکی آماری است که بین مجموعه‌ای فراوان از متغیرهایی که به ظاهر بی ارتباط هستند، رابطه خاصی را برقرار می‌کند (گلدسته و همکاران، ۱۳۷۷: ۴۱۷). معمولاً در انجام تحقیق به دلایل مختلف با حجم زیادی از متغیرها روبرو هستیم، برای تحلیل دقیق داده‌ها و رسیدن به نتایج علمی‌تر و در عین حال عملیاتی‌تر، محققان به دنبال کاهش حجم متغیرها می‌باشند. یک از راه‌های کاهش حجم متغیرها بهره‌گیری از روش تحلیل عاملی است (مؤمنی و قیونی، ۱۳۸۶: ۱۹۱). از این رو در این تحقیق از این روش استفاده شده و مراحل انجام آن به صورت زیر است:

- تشکیل ماتریس داده‌ها؛

ماتریس داده‌ها جدولی است که ستون‌های آن شامل شاخص‌ها (۳۳ شاخص) و سطرهای آن شامل بلوک‌های شهر می باشد.

- محاسبه ماتریس همبستگی؛

برای انجام محاسبات در مراحل بعدی و ارتباط درونی بین شاخص‌ها از ماتریس همبستگی استفاده می‌شود (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۳۰). با داشتن ۳۳ شاخص ماتریس ۳۳×۳۳ خواهد بود، که مقادیر قطر آن همگی ۱ و اعداد زیر قطر آن تکرار اعداد بالای قطر است.

- استخراج عامل‌ها؛

استخراج عامل‌ها با استفاده از ماتریس همبستگی بین شاخص‌ها به دست می‌آید. با استفاده از ماتریس عاملی، عوامل مشترک و اهمیت نسبی هریک از شاخص‌ها معلوم می‌شود. سپس بردارهای ویژه برای

درصد واریانس، واریانس جمعی و همچنین ضریب اختلاف (شکاف برخورداری بین بلوک‌ها) تبیین گردید. با توجه به هر یک از عوامل استخراج شده، بلوک‌های شهر با استفاده از دستور Transform و Recode in to different در نرم افزار Spss به ۵ گروه خیلی مرفه، مرفه، متوسط، فقیر، خیلی فقیر قرار گرفتند. لازم به ذکر است که طبقات ذکر شده بر مبنای میانگین و انحراف معیار جامعه دسته بندی شده‌اند.

۱-۷-۳- شاخص‌ها و متغیرها

۱-۷-۳-۱- شاخص‌های مورد استفاده برای تحلیل عاملی در این مقاله برای سنجش توزیع فضایی فقر شهری در شهر کرمانشاه از ۳۳ شاخص که عبارتند از: متوسط بعد خانوار، بار تکفل، نرخ سالخوردگی، نرخ بی سواد، نرخ بیکاری، نرخ بی سواد در جمعیت لازم‌التعلیم، بیکاری مردان، بیکاری زنان، تراکم جمعیت در واحد مسکونی، سرانه خالص مسکونی، نرخ سرباری، سرانه ناخالص مسکونی، تراکم خالص مسکونی، میزان تراکم جمعیت شهری، تراکم مسکونی جمعیت، نسبت باسواد، میزان فعالیت، نرخ باسواد در بزرگسالان، بار تکفل خالص، تراکم خانوار در واحد مسکونی، بار معیشت، میزان اشتغال جمعیت، ضریب تکفل، تراکم نفر در واحد مسکونی، تراکم واحد مسکونی، میزان اشتغال به تحصیل، بار جمعیتی، نسبت جوانی جمعیت، میزان فعالیت عمومی، مشارکت اقتصادی، نسبت وابستگی (بار تکفل ناخالص)، مشارکت اقتصادی زنان، ضریب اشتغال استفاده گردیده است.

۱-۸- محدوده پژوهش

محدوده‌ی مورد مطالعه در این پژوهش محدوده قانونی شهر کرمانشاه، بر اساس سرشماری سال ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ است. شهر کرمانشاه که در میانه‌ی ضلع غربی ایران قرار دارد دارای مساحتی بالغ بر ۸۷۹۶ هکتار است که با احتساب فضای پادگان‌ها، پالایشگاه‌ها و کارخانه‌های آن بالغ بر ۱۰۰۰۰ هکتار است (گزارش طرح جامع، ۱۳۸۲: ۱). در آبان ماه سال ۱۳۸۵ جمعیت این شهر ۷۹۴۷۶۹ نفر بوده است، شهر کرمانشاه ۸۲/۱ درصد از جمعیت شهرنشین استان را در خود جای داده است، که این به معنای آن است که بیشتر جمعیت این شهرستان، شهرنشین هستند (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵).

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

تعاریف، دیدگاه‌ها، پژوهش‌ها و مطالعات گوناگون از فقر ارائه شده است و هر یک بخشی از این پدیده را به تحلیل کشانده‌اند، زیرا این پدیده در جوامع گوناگون، فرهنگ‌های مختلف و حتی در اندیشه افراد جامعه تغییر می‌کند، یک پدیده شدیداً انعطاف‌پذیر که چهره‌های بسیار گوناگونی را ارائه می‌دهد. از طرفی غالباً تعریف فقر و مخصوصاً خط فقر، علاوه بر این که موضوعی علمی است، سیاسی نیز هست (پیران، ۱۳۸۴: ۲۰).

۲-۱- فقر^۲

فقر مفهومی چند بعدی است تعریف آن فراتر از محرومیت غذایی است (Job, 2002:1). در تعریف فقر می‌توان منابع مختلف تعریف را این گونه طبقه‌بندی کرد، تعاریفی که از سوی سازمان‌های بین‌المللی و ملی صورت می‌گیرد مانند: بانک جهانی

تمامی مقادیر ویژه غیر صفر محاسبه می‌شود (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۳۲).

- دوران عامل‌ها؛

چون در بسیاری از موارد تعدادی از متغیرها به یک عامل ویژه یا حتی به تعدادی از عامل‌ها بستگی دارند، تعبیر عوامل مشکل خواهد بود. از این رو روش‌هایی به وجود آمده است که بدون تغییر میزان اشتراک، باعث تعبیر ساده‌تر عوامل شوند. این روش‌ها همان دوران عامل‌ها هستند که در این مقاله از واریماکس استفاده شده است. که عواملی ایجاد می‌شود که یا شدیداً با متغیر وابسته‌اند یا مستقل از آنها هستند (گلدسته و همکاران، ۱۳۷۷: ۴۳۲).

- نامگذاری عامل‌ها؛

با توجه به میزان همبستگی هر یک از شاخص‌ها می‌توان اسامی یا عناوین مناسبی را برای هر یک از آنها انتخاب نمود (تقوایی و رحمتی، ۱۳۸۴: ۱۲۴).

۱-۷-۳- ضریب اختلاف (پراکندگی)

ضریب پراکندگی عاملی است که برای مقایسه بین ویژگی‌های مختلف یک گروه به کار می‌رود (حسن زاده و مداح، ۱۳۸۸: ۱۱۵). در برخی از منابع به ضریب ویلیامسون (پراکندگی) نیز شهرت دارد و شاخصی است که مشخص می‌کند تا چه حدی یک شاخص در بین مناطق یا نواحی به صورت نامتعادل توزیع شده است. ضریب اختلاف با استفاده از فرمول ذیل محاسبه می‌گردد (فرج زاده، ۱۳۸۶: ۷۶). لازم به ذکر است که مقدار بالای CV نشان دهنده‌ی نابرابری بیشتر در توزیع شاخص‌ها است (کلانتری، ۱۳۸۰: ۱۴۱).

$$CV = \frac{\sigma}{\bar{X}} \times 100$$

ضریب پراکندگی CV =

انحراف معیار σ =

² Poverty

- دسترسی محدود به فرصت‌های شغلی و درآمدی؛

- عدم بهره‌مندی از مسکن و خدمات؛

- محیط‌های ناسالم و خشن؛

- عدم بهره‌مندی از خدمات تأمین اجتماعی و

سازوکارهای حمایتی بهداشتی و آموزشی دانست

(Duclos and Araar, 2006). زندگی در شهرهای فقر

زده به معنی زندگی در اقتصادی است که تولید آن

فقط برای زنده ماندن است، فقر شهری انتقال شوک

اقتصادی کلانی است که معمولاً از طریق بازار کار و

از دست دادن کار رخ می‌دهد (Fay, 2005: 2).

۲-۳- شهروندی و فقر^۴

مفهوم فقر و رابطه آن با شهروندی در نوشتارهای

مربوط به شناخت خواستگاه‌های شهروندی به طور

وسیع مورد بررسی قرار گرفته است. همه صاحب

نظران بر لزوم وجود برابری برای تحقق شهروندی در

تاریخ اتفاق نظر دارند (شیانی، ۱۳۸۴: ۴۷).

توماس اچ. مارشال مراحل تحول شهروندی طی

۲۵۰ سال را حرکتی به سوی برابری اجتماعی دانسته

است. وی اعتقاد دارد شهروندی به سه بخش - مدنی،

سیاسی و اجتماعی - تقسیم شده در حقیقت، مارشال

از تنش میان ارزش‌های مساوت طلبانه شهروندی و

نابرابری اقتصادی آگاه بوده و از حقوق اجتماعی که

بر پایه منابع عمومی استوار شده، برای خنثی کردن

جنبه‌های منفی نابرابری دفاع می‌کند

(Marshall, 1981). از نظر داروندورف در تاریخ مدرن

هیچ ایده اجتماعی‌ای پویاتر از شهروندی وجود ندارد،

چرا که برای قرن‌ها موتور حرکت گروه‌های اجتماعی

یا برنامه توسعه سازمان ملل یا مراکز آماری هر کشوری، عده‌ای نیز از سوی بنیادهای تخصصی فقر شناسی مانند: بنیاد روانتری، مواردی نیز نظرات کارشناسان است که می‌توان آن را تعاریف آکادمیک نامید.

فقر محرومیت از قابلیت‌های اساسی، حقوق بشر،

آزادی انتخاب و فرصت‌های برابر است (Odekon, 2010: 2).

و در چندین جنبه از زندگی روزمره از قبیل درآمد کم، گرسنگی، زندگی در شرایط ناسالم،

دسترسی ناکافی به خدمات اولیه، آسیب پذیری، محرومیت اجتماعی، سیاسی، حق رأی، ناامنی و...

تجلی یافته است (Simler et al., 2003, 1). برنامه

توسعه سازمان ملل^۳، فقر را در کیفیت زندگی تعریف

کرده است و برای آن سه شاخص - اندازه کافی در

آمد - بهداشت و - آموزش را بر می‌شمارد (16

PI Uzhoujie, 2003).

این در حالی است که تعاریف دیگری از فقر شده

است اما آنچه قابل بحث است این است که در مسیر

جوامع به طرف جلو چه اتفاقی رخ می‌دهد و نگاه به

فقر را، خارج از چارچوب تنگ درآمدی در نظر

آوریم. در این مقاله با توجه به تجزیه و تحلیل

داده‌های موجود به تحلیل سازمان فضایی فقر در سطح

شهر کرمانشاه پرداخته می‌شود و نحوه پراکنش سلولی

آنها از هسته به سلول‌های اطراف را نمایش می‌دهد.

۲-۲- تعریف فقر شهری

فقر شهری پدیده‌ای چند بعدی است که افراد را با

بسیاری از محدودیت‌های زندگی مواجه می‌سازد،

چالش‌های پیش‌رو می‌تواند شامل:

⁴ Citizenship and Poverty

³ Undp

۲-۵- فقر شهری و انحرافات اجتماعی^۶

فقرا همواره در معرض انواع آسیب‌های اجتماعی هستند. اسکار لوئیس، در مفهوم "فرهنگ فقر"، برخی از کج‌روی‌ها مانند: انگل‌واری، فقدان خصوصی‌بودن، شیوع زیاد الکلیسم، استفاده مکرر از خشونت برای فیصله دادن به دعوای، خشونت جسمانی در تربیت کودکان، کتک زدن زنان، آشنایی زودرس به زندگی جنسی، ازدواج‌های غیر رسمی و ناپایدار، رواج نسبتاً زیاد مادران و فرزندان طرد شده، زمینه‌سازی قومی در مورد آمریت، جهت‌گیری شدید نسبت به حال با توانایی کم برای تعویق خوشگذرانی و عدم برنامه‌ریزی برای آینده، احساس تقدیرگرایی بر اساس واقعیت‌های ناگوار زندگی، اعتقاد به برتری مذکر و سلطه مردانه و... را از نمودهای رفتارهای کج‌روانه و ضد هنجاری فقرا بر می‌شمرد (هرناندوگومز بواندیا، ۱۳۸۰: ۶۰). می‌دانیم که فقر با بسیاری از بیماری‌ها امراض جسمی و سوء تغذیه ارتباط مستقیم دارد. امراض روانی همچون شیز و فرنی و خودکشی، افسردگی و رشد شناختی کودکان فقیر، انحرافات اجتماعی مانند: اعتیاد، جرم و جنایت و خشونت‌ها و نا آرامی‌ها هم ارتباط قوی با فقر دارند (شکوئی، ۱۳۷۳: ۱۰۷-۹۷).

۲-۶- فقر شهری و جنبش‌های اجتماعی^۷

اگر جنبش‌های اجتماعی را به معنی مجموعه واکنش‌ها و کوشش‌های گروهی از افراد برای تحقق هدفی مشخص تعریف نماییم، فقر همواره یکی از پدیده‌های انگیزشی چنین حرکتی در طول تاریخ بوده است. این جنبش‌ها با ریشه فقر شهری را می‌توان

بوده است. امروزه، نمی‌توان تصویر پویایی از شهروندی در جامعه مدرن یافت، چون ایده شهروندی به تمام مفاهیم مهم مدرنیته پیوند خورده و نقش شهروندی را به عنوان مجموعه حقوق برابر اولیه یا اساسی مشارکتی برای اعضای کامل اجتماع تعریف می‌کند (dahrendorf, 1974: 292).

۲-۴- شهروندی، طرد اجتماعی و فقر^۵

مفهوم طرد اجتماعی یکی از جدیدترین رویکردهای تحلیل مسأله فقر است که از دریچه دیگری به موضوع فقر می‌نگرد. اگر فقر درآمدی، اقتصاد محور بود یا فقر قابلیت به قابلیت‌ها در ابعاد مختلف می‌پردازد، طرد اجتماعی، رانده شدن به حاشیه، نداشتن حقوق شهروندی و قدرت سیاسی و قدرت چانه زنی فقرا را مسأله‌ی مهم در تحلیل فقر قلمداد می‌کند (راغفر، ۱۳۸۴: ۲۵۶-۲۵۹).

طرد اجتماعی در واقع نوعی طرد و رانده شدن را می‌رساند و معمولاً در برابر مشارکت قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر هر آن کس که مشارکت اجتماعی فعال نداشته باشد و به نوعی منزوی شده باشد دچار طرد اجتماعی شده است. طرد اجتماعی زمانی اتفاق می‌افتد که افراد و گروه‌ها به طور غیر ارادی از فرصت مشارکت در امور اجتماعی محروم می‌شوند (Dehaan, 2001). طرد اجتماعی مستلزم به کارگیری شیوه‌های نامناسبی است که تبعیض بین افراد جامعه را موجب می‌شود و مانع دسترسی عده‌ای از افراد، در استفاده از درآمدها و خدمات عمومی می‌گردد (Duclos and Araar, 2006: 105).

^۶ Urban Poverty and Social Deviations

^۷ Social Movements

^۵ Citizenship, Social and Poverty

تمرکز در جنبه‌های سازمانی و مدیریت توسعه شهری را دارد. اما مجموعه‌ی دوم روش‌های گسترده‌ای را در مورد مسائل زیر ساخت‌های اقتصادی و اجتماعی متمرکز شده مانند: مناقصه و استخدام، آموزش و پرورش و خدمات اجتماعی را در بر می‌گیرد (Wratten, 1995:3-4). تا همین اواخر فقر شهری خارج از سیاست‌های توسعه قرار می‌گرفت با این حال: افزایش منافع سیاسی نسبت به مسائل فقر شهری از دو پدیده زیر منشأ می‌گیرد:

- افزایش مردم فقیر در مناطق شهری و بخش دیگر، که نتیجه شهرنشینی است؛
- حذف برنامه‌های تعدیل ساختاری که برداشتن تحریفات قیمت منجر به افزایش سریع‌تر در فقر شهری نسبت به فقر روستایی گردیده است (1997: 30, Masika). برای کاهش فقر باید از توانایی‌های خود مردم بهره برد و آنها را قادر سازیم که با توجه به ظرفیت‌های خودشان برای رفع فقر و محرومیت اجتماعی‌شان تلاش کنند (Colin, 2003: 1). طراحی سیاست بهتر برای مقابله با فقر شهری به درک روشن‌تری نیاز دارد (Fay, 2005:1).

۲-۸- فقر شهری و مسکن^{۱۰}

پیدا کردن سرپناه مناسب یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های مقابله با فقر شهری است. بیشتر مردم فقیر در مناطق شهری با روی آوردن به مناطق غیر رسمی، اغلب در مناطق حاشیه‌ای که با کمبود تأسیسات عمومی روبرو هستند مواجه‌اند همچنین شواهدی وجود دارد که کیفیت پایین زیرساخت‌ها در جوامع

جنبش‌های فقرای شهری نام گذاری کرد که در دهه ۴۰ الی ۶۰ قرن نوزدهم در اروپای غربی حادث شده است (پیران، ۱۳۸۴: ۲۹).

نابرابری مفهومی گسترده‌تر از فقر را در بر می‌گیرد (Julia, 1999: 2)^۸. ریشه شورش‌های اجتماعی در نابرابری‌ها و احساس این نابرابری‌هاست. از نویسندگانی مانند هنری جورج و ویلیام باگز تا جامعه‌شناسانی مانند دورکیم و مرتون سیاستمدارانی مانند فرانکس فانون، این نابرابری‌ها را علت شورش‌ها می‌دانند. و گرنه صرف فقر نمی‌تواند آسیبی به جامعه و نظام اجتماعی آن وارد کند (مرصوصی، ۱۳۸۲: ۲). کاستلز بر اهمیت مبارزات گروه‌های محروم برای تغییر شرایط زندگی شان تأکید می‌کند. مسائل شهری یک سلسله جنبش‌های اجتماعی را بر می‌انگیزد که هدف شان بهبود شرایط مسکن، اعتراض به آلوده سازی هوا، دفاع از پارک‌ها و کمربندهای سبز، و مبارزه با توسعه ساختمان سازی است که طبیعت یک ناحیه را تغییر می‌دهد (گیدنز، ۱۳۷۶: ۶۰۴).

۲-۷- سیاست توسعه شهری^۹

در حال حاضر رشد سریع جمعیت‌های شهری به طور گسترده‌ای منجر به بدتر شدن فقر مطلق و نسبی در مناطق شهری گردیده است. دو رویکرد گسترده در سیاست فقر شهری وجود دارد که مورد اول آن مجموعه‌ی روش‌هایی که در زیر ساخت‌های فیزیکی از قبیل مشکلات مسکن متمرکز، بهداشت آب، استفاده از زمین و حمل و نقل را شامل می‌شود که تأکید بیشتری بر سرمایه‌گذاری خصوصی، افزایش

⁸ <http://www.worldbank.org/poverty>.
9 Urban Development Policy

۳- یافته‌های تحقیق

با بهره‌گیری از نرم افزار SPSS مجموع شاخص‌های مورد استفاده در این تحقیق عامل سازی گردید. بدین ترتیب شاخص‌های بارگذاری شده در هر عامل که بالای ۰/۵ هستند یک عامل را تشکیل می‌دهند. شاخص‌هایی که امکان تجمیع با اینها را ندارند عامل دیگری را تشکیل می‌دهند. نتیجه حاصل تقلیل ۳۳ شاخص به ۴ عامل بوده است. مجموع چهار عامل ۶۶/۳۴ درصد از واریانس را برای سال ۱۳۷۵ و ۷۰/۸۱ درصد از واریانس را برای سال ۱۳۸۵ تبیین می‌نماید، که نشان از رضایت بخش بودن تحلیل عاملی و متغیرهای مورد مطالعه است. در جدول ۱ و ۲ مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی هر یک از عوامل آمده است.

جدول ۱- عامل‌ها، مقادیر ویژه، واریانس و ضریب اختلاف

عامل‌ها در تحلیل داده‌های سال ۱۳۷۵

نام عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی	ضریب اختلاف
عامل اول	۸/۵۵	۲۵/۹۳	۲۵/۹۳	۵۱/۹۷
عامل دوم	۵/۶۱	۱۷/۰۲	۴۲/۹۵	۲۸/۹۹
عامل سوم	۴/۱۱	۱۲/۴۷	۵۵/۴۲	۳۰/۷۱
عامل چهارم	۳/۶۰	۱۰/۹۱	۶۶/۳۴	۴۰/۹۲

محاسبات آماری نگارندگان، ۱۳۸۸.

جدول ۲- عامل‌ها، مقادیر ویژه، واریانس و ضریب اختلاف

عامل‌ها در تحلیل داده‌های سال ۱۳۸۵

نام عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی	ضریب اختلاف
عامل اول	۱۵/۷۸	۴۷/۸۴	۴۷/۸۴	۳۸/۹۵
عامل دوم	۲/۹۹	۹/۰۷	۵۶/۹۱	۳۲/۹۶
عامل سوم	۲/۶۲	۷/۹۵	۶۴/۸۷	۴۱/۷۲
عامل چهارم	۱/۹۶	۵/۹۴	۷۰/۸۱	۳۸/۸۱

محاسبات آماری نگارندگان، ۱۳۸۸.

فقر آسیب‌پذیری این مناطق را بالا برده است (Fay, 2005:7).

عدم دسترسی به مسکن امن و مطمئن یکی از ویژگی‌های اصلی فقر شهری است. مسکن مهم‌ترین دارایی مولد است که باعث تضمین اعتبار برای معیشت می‌شود. قیمت زمین تأثیر مهمی در تأمین مسکن دارد، شرایطی که منجر به توسعه بازارهای غیر قانونی و یا غیر رسمی زمین می‌گردد کمیت و کیفیت و قابلیت دسترسی به مسکن را تضمین می‌کند (Wratten, 1995:10). تحقیقات نشان می‌دهد که کسانی که مالک مسکن تحت اشغال خود می‌شوند نرخ فقر نیز در نزدشان پایین می‌آید (Lceland, 2005:26).

۲-۹- ویژگی‌های فقر شهری

- در شهر فقیر مهارت کم، دستمزد پایین، بیکاری بالا است؛

- محل کار اغلب در بخش غیر رسمی و بدون بیمه-های اجتماعی است؛

- بیکاری جوانان مشکل بزرگی است که با مسائل اجتماعی مرتبط است؛

- نبود امنیت اجتماعی.

به طور معمول زندگی در زاغه‌های پرازدهام، فقدان زیرساخت، کیفیت ابنیه پایین، دسترسی محدود به خدمات، تصرف زمین‌های غیر قانونی از ویژگی‌های شهرهای فقیر است (Baker, 2009). از دیگر مشخصه‌های فقیران درآمد کم، کمبود بهداشت و بی‌سوادی، دسترسی به امکانات بهداشتی پایین است که از مسائل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ریشه گرفته است (Moser et al., 1996: 9).

۳-۱- نتایج بررسی فضایی فقر شهری کرمانشاه در

سال ۱۳۷۵

۳-۱-۱- عامل اول^{۱۱}

در این عامل ۷ شاخص بار تکفل، ضریب تکفل، میزان اشتغال به تحصیل، بار جمعیتی، نسبت جوانی جمعیت، نسبت باسوادی، نرخ بی سوادی در جمعیت لازم‌التعلیم قرار دارند. مقدار ویژه‌ی این عامل ۸/۵۵ است که به تنهایی ۲۵/۹۳ درصد از واریانس را تبیین می‌کند. ضریب اختلاف در این عامل بین بلوک‌های شهر ۵۱/۹۷ درصد است. که بیشترین نابرابری را در بین شاخص‌ها به خود اختصاص داده است.

جدول ۳- متغیرهای بارگذاری شده در عامل اول سال

۱۳۷۵

ردیف	متغیر	همبستگی
۱	بار تکفل	۰/۹۷۹
۲	ضریب تکفل	۰/۹۷۹
۳	میزان اشتغال به تحصیل	۰/۶۱۷
۴	بار جمعیتی	۰/۹۴۴
۵	نسبت جوانی جمعیت	۰/۹۱۴
۶	نسبت باسوادی	۰/۹۷۹
۷	نرخ بی سوادی در جمعیت لازم‌التعلیم	۰/۹۰۶

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

این عامل را می‌توان عامل اقتصادی-اجتماعی-فرهنگی نامید. این عامل بیشترین تأثیر را در بین عوامل چهارگانه دارد. توزیع پراکنش فقر شهری از منظر عوامل اقتصادی-اجتماعی-فرهنگی در شهر کرمانشاه در سال ۱۳۷۵ بدین ترتیب بوده است ۲۳۵۳ بلوک معادل (۴۹٪ درصد) خیلی فقیر، ۱۴۸۲ بلوک معادل (۳۱٪ درصد) فقیر، ۶۹۵ بلوک معادل (۱۵٪ درصد) متوسط، ۱۹۲ بلوک معادل (۴٪ درصد) مرفه، ۶۰ بلوک معادل (۱٪ درصد) بلوک‌های شهری جزء طبقه خیلی مرفه بوده‌اند.

۳-۱-۲- عامل دوم

مقدار ویژه این عامل ۵/۶۱ است که ۱۷/۰۲ درصد از واریانس را توجیه می‌کند و در ۹ شاخص همانند: تراکم جمعیت در واحد مسکونی، سرانه خالص مسکونی، نسبت وابستگی (بار تکفل ناخالص)، میزان فعالیت، نرخ باسوادی در بزرگسالان، میزان اشتغال جمعیت، میزان فعالیت عمومی، مشارکت اقتصادی، مشارکت اقتصادی زنان بارگذاری شده‌اند. ضریب اختلاف در این عامل نیز ۲۸/۹۹ درصد است.

جدول ۴- متغیرهای بارگذاری شده در عامل دوم سال

۱۳۷۵

ردیف	متغیر	همبستگی
۱	تراکم جمعیت در واحد مسکونی	۰/۶۸۲
۲	سرانه خالص مسکونی	۰/۶۸۲
۳	نسبت وابستگی (بار تکفل ناخالص)	۰/۸۰۳
۴	میزان فعالیت	۰/۹۱۷
۵	نرخ باسوادی در بزرگسالان	۰/۸۰۳
۶	میزان اشتغال جمعیت	۰/۶۰۹
۷	میزان فعالیت عمومی	۰/۸۹۱
۸	مشارکت اقتصادی	۰/۹۱۷
۹	مشارکت اقتصادی زنان	۰/۸۰۲

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

این جدول اطلاعات دقیقی در مورد همبستگی بین متغیرها را نشان می‌دهد. با توجه به جدول ۷ متغیر در عامل اول بارگذاری شده‌اند که بیشترین تأثیر را در بین عوامل چهارگانه دارند. در بین این متغیرها ۲ شاخص اقتصادی و ۲ شاخص اجتماعی و ۳ شاخص فرهنگی است با توجه به این که شاخص‌های گوناگونی در این عامل بارگذاری شده‌اند، از این رو

^{۱۱} برای جلوگیری از زیاد شدن حجم مقاله نقشه برای هر عامل ارائه نگردیده و فقط نقشه تلفیقی آورده شده است.

معادل (۸٪ درصد) خیلی فقیر، ۸۰۱ بلوک معادل (۱۷٪ درصد) فقیر، ۱۸۹۳ بلوک معادل (۳۹٪ درصد) متوسط، ۱۶۰۹ بلوک (معادل ۳۴٪ درصد) مرفه، ۱۰۹ بلوک معادل (۲٪ درصد) بلوک‌های شهری جزء طبقه خیلی مرفه بوده‌اند.

۳-۱-۴- عامل چهارم

با توجه به درصد توجیه واریانس ۱۰/۹۱ و مقدار ویژه آن ۳/۶۰، و ۴ شاخص تراکم خالص مسکونی، میزان تراکم جمعیت شهری، تراکم مسکونی جمعیت، تراکم واحد مسکونی در این عامل بارگذار شده‌اند. بر اساس نتایج محاسبه شده، ضریب پراکندگی در این عامل ۴۰/۹۲ درصد است.

جدول ۶- متغیرهای بارگذاری شده در عامل چهارم

سال ۱۳۷۵

ردیف	متغیر	همبستگی
۱	تراکم خالص مسکونی	۰/۹۷۲
۲	میزان تراکم جمعیت شهری	۰/۹۶۵
۳	تراکم مسکونی جمعیت	۰/۹۷۲
۴	تراکم واحد مسکونی	۰/۸۱۹

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

این عامل با توجه به متغیرهایی که در آن بارگذاری شده است عامل کالبدی نامیده می‌شود. نتایج مبتنی بر آن است که از منظر عامل کالبدی ۸۰۹ بلوک معادل (۱۷٪ درصد) خیلی فقیر، ۲۱۱۰ بلوک معادل (۴۳٪ درصد) فقیر، ۱۲۷۵ بلوک معادل (۲۷٪ درصد) متوسط، ۴۱۸ بلوک (معادل ۹٪ درصد) مرفه، ۱۶۸ بلوک معادل (۴٪ درصد) بلوک‌های شهری جزء طبقه خیلی مرفه بوده‌اند.

با توجه به عامل‌های بارگذاری شده در این عامل می‌توان آن را عامل اقتصادی- کالبدی - فرهنگی نامید. توزیع پراکنش فقر شهری از منظر عوامل اقتصادی- کالبدی - فرهنگی در شهر کرمانشاه در سال ۱۳۷۵ بدین ترتیب بوده است ۴۲۰ بلوک معادل (۹٪ درصد) خیلی فقیر، ۱۱۶۹ بلوک معادل (۲۴٪ درصد) فقیر، ۲۶۸۷ بلوک معادل (۵۶٪ درصد) متوسط، ۴۷۹ بلوک (معادل ۱۰٪ درصد) مرفه، ۲۷ بلوک معادل (۱٪ درصد) بلوک‌های شهری جزء طبقه خیلی مرفه بوده‌اند.

۳-۱-۳- عامل سوم

مقدار ویژه‌ی این عامل ۴/۱۱ بوده که ۱۲/۴۷ درصد از واریانس را تبیین می‌کند در این عامل ۵ متغیر (متوسط بعد خانوار، بار تکفل خالص، بار معیشت، تراکم نفر در واحد مسکونی، ضریب اشتغال) قرار گرفته‌اند. ضریب پراکندگی در این عامل ۳۰/۷۱ درصد است.

جدول ۵- متغیرهای بارگذاری شده در عامل سوم سال

۱۳۷۵

ردیف	متغیر	همبستگی
۱	متوسط بعد خانوار	۰/۶۳۵
۲	بار تکفل خالص	۰/۸۷۵
۳	بار معیشت	۰/۸۷۶
۴	تراکم نفر در واحد مسکونی	۰/۶۵۰
۵	ضریب اشتغال	۰/۸۷۶

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

با توجه با شاخص‌های بکار رفته می‌توان این عامل را عامل اقتصادی - اجتماعی - کالبدی نامید. از منظر عوامل اقتصادی- اجتماعی - کالبدی شهر کرمانشاه در سال ۱۳۷۵ اینگونه بوده که ۳۶۷ بلوک

۴-۱-۵- سطح بندی بلوک‌ها بر اساس عامل‌های

تلفیقی

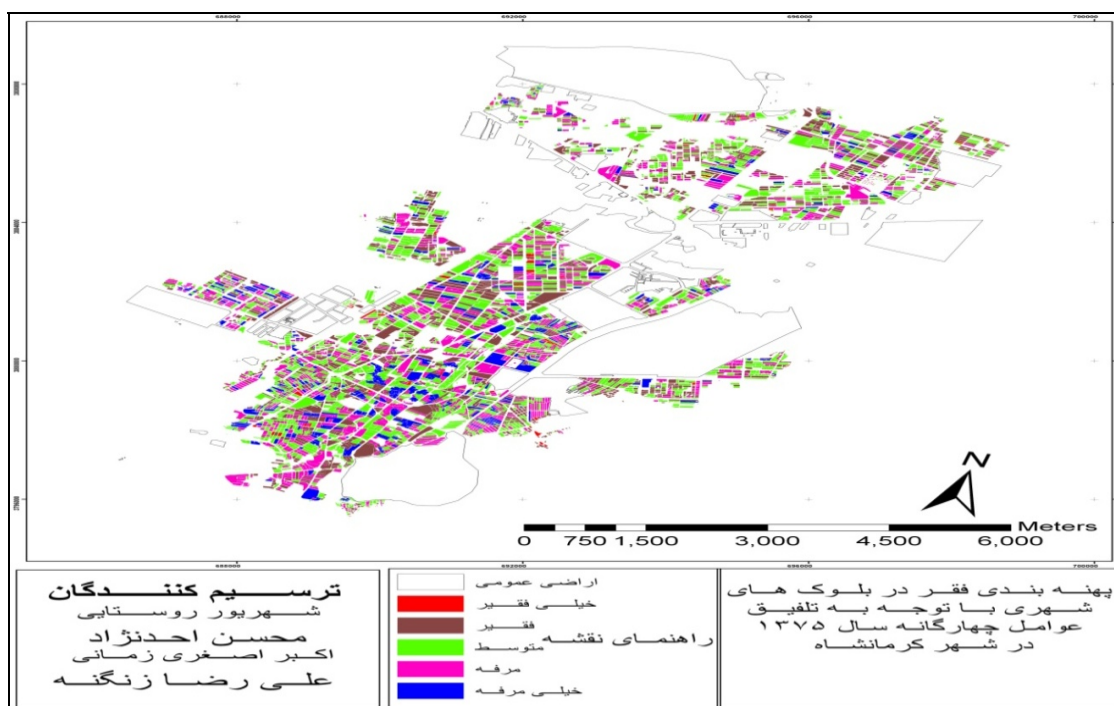
با تلفیق عوامل چهارگانه فوق با همدیگر به عنوان شاخص تلفیقی نتایج زیر حاصل گردیده است بر اساس یافته‌های اولیه تعداد ۱۲۱ بلوک معادل ۳٪ درصد خیلی مرفه، ۲۶۶ بلوک معادل ۶٪ درصد مرفه، ۳۸۵۴ بلوک معادل ۸۰٪ درصد متوسط، ۶۴ بلوک معادل ۱٪ درصد فقیر و ۴۶۱ بلوک معادل ۱۰٪ درصد خیلی فقیر شناخته شده‌اند. ضریب اختلاف ۲۵/۶۰ درصد بوده است.

عامل اول ۲۵/۹۳	
عامل دوم ۱۷/۰۲	آثار عاملها در سنجش فقر در بلوکها
عامل سوم ۱۲/۴۷	
عامل چهارم ۱۰/۹۱	

شکل ۱- نمودار نسبت تأثیر عامل‌های چهارگانه در

سنجش فقر شهری کرمانشاه در سال ۱۳۷۵

در مجموع درصد واریانس ۴ عامل یاد شده ۶۶/۳۴ درصد است که بیش از یک دوم آن در عامل اول جمع شده است این امر نشانگر ارزش و اهمیت عامل اول به عامل‌های بعدی است.

شکل ۲- نقشه پهنه بندی فقر در بلوک‌های شهری با توجه به تلفیق عوامل چهارگانه شهر کرمانشاه در سال ۱۳۷۵

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

جدول ۷- سطح بندی بلوک‌های شهر کرمانشاه از منظر عامل تلفیقی سال ۱۳۷۵

خیلی فقیر		فقیر		متوسط		مرفه		خیلی مرفه	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۴۶۱	۱۰٪	۶۴	۱٪	۳۸۵۴	۸۰٪	۲۶۶	۶٪	۱۲۱	۳٪

محاسبات نگارندگان، ۱۳۸۸.

کار برد. نتایج و یافته‌های حاصل نشان دهنده‌ی آن است که ۱۴۴۸ بلوک معادل (۱۸٪ درصد) خیلی فقیر، ۲۰۵ بلوک معادل (۳٪ درصد) فقیر، ۲۵۲۴ بلوک معادل (۳۱٪ درصد) متوسط، ۲۶۵۴ بلوک معادل (۳۲٪ درصد) مرفه، ۱۲۹۸ بلوک معادل (۱۶٪ درصد) بلوک‌های شهری جزء طبقه خیلی مرفه هستند.

۳-۲-۲- عامل دوم

مقدار ویژه این عامل ۲/۹۹ است که به تنهایی ۹/۰۷ درصد از واریانس را محاسبه می‌کند. ضریب پراکندگی در این عامل ۳۲/۹۶ درصد است. متغیرهایی که در عامل دوم بار گذاری شده‌اند عبارتند از:

جدول ۹- متغیرهای بارگذاری شده در عامل دوم سال

۱۳۸۵

همبستگی	متغیر	ردیف
۰/۹۳۱	نرخ بیکاری	۱
۰/۸۰۶	بیکاری مردان	۲
۰/۷۷۶	بیکاری زنان	۳
۰/۹۱۸	بارتکفل خالص	۴

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

با توجه به جدول (۹) متغیرهایی در عامل دوم بارگذاری شده‌اند که مربوط به شاخص‌های اقتصادی هستند بنابراین می‌توان این عامل را عامل اقتصادی نامید. با بررسی‌های انجام شده مشخص گردید که ۱۴۴۷ بلوک معادل (۱۸٪ درصد) خیلی فقیر، ۲۳۳ بلوک معادل (۳٪ درصد) فقیر، ۵۵۸۷ بلوک معادل (۶۹٪ درصد) متوسط، ۷۴۸ بلوک معادل (۹٪ درصد) مرفه، ۱۱۳ بلوک معادل (۱٪ درصد) بلوک‌های شهری جزء طبقه خیلی مرفه هستند.

۳-۲- نتایج بررسی فضایی فقر شهری کرمانشاه در

سال ۱۳۸۵

۳-۲-۱- عامل اول

مقدار ویژه این عامل ۱۵/۷۸ است که به تنهایی ۴۷/۸۴ درصد از واریانس را محاسبه می‌کند. ضریب پراکندگی در این عامل ۳۸/۹۵ درصد است. متغیرهایی که در عامل اول بارگذاری شده‌اند عبارتند از:

جدول ۸- متغیرهای بارگذاری شده در عامل اول سال

۱۳۸۵

مقدار همبستگی	متغیر	ردیف
۰/۷۹۳	نرخ بی سواد در جمعیت لازم‌التعلیم	۱
۰/۸۶۸	تراکم جمعیت در واحد مسکونی	۲
۰/۸۶۸	سرانه خالص مسکونی	۳
۰/۷۹۸	نرخ سربری	۴
۰/۸۴۲	نسبت باسواد	۵
۰/۸۴۱	میزان فعالیت	۶
۰/۸۴۲	نسبت باسواد در بزرگسالان	۷
۰/۸۳۳	نسبت جوانی	۸
۰/۸۴۸	میزان فعالیت عمومی	۹
۰/۹۰۰	مشارکت اقتصادی	۱۰
۰/۸۶۹	تراکم خالص مسکونی	۱۱
۰/۶۴۲	بار معیشت	۱۲
۰/۸۲۲	تراکم نفر در واحد مسکونی	۱۳
۰/۶۴۲	ضریب اشتغال	۱۴
۰/۹۱۲	میزان اشتغال جمعیت	۱۵
۰/۷۶۶	میزان اشتغال به تحصیل	۱۶
۰/۸۲۰	ضریب تکفل	۱۷

محاسبات نگارندگان، ۱۳۸۸.

با توجه به جدول (۸) می‌توان عامل اقتصادی - فرهنگی - کالبدی - اجتماعی را برای این عامل به

۳-۲-۳- عامل سوم

مقدار ویژه این عامل $2/62$ است که به تنهایی $7/95$ درصد واریانس را محاسبه می‌کند. ضریب اختلاف در این عامل بین بلوک‌های شهر $32/96$ درصد است. متغیرهایی که در این عامل بارگذاری شده‌اند عبارتند از:

جدول ۱۰- متغیرهای بارگذاری شده در عامل سوم

سال ۱۳۸۵

ردیف	متغیر	همبستگی
۱	بار تکفل	۰/۸۲۰
۲	نسبت وابستگی (بار تکفل ناخالص)	۰/۸۲۰
۳	بار جمعیتی	۰/۷۹۳
۴	تراکم واحد مسکونی	-۰/۳۳۶

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

۳-۲-۴- عامل چهارم

مقدار ویژه این عامل $1/96$ است که به تنهایی $5/94$ درصد از واریانس را محاسبه می‌کند ضریب پراکندگی $38/81$ درصد است. متغیرهایی که در این عامل بار گذاری شده‌اند عبارتند از:

جدول ۱۱- متغیرهای بار گذاری شده در عامل چهارم

سال ۱۳۸۵

ردیف	متغیر	همبستگی
۱	تراکم خانوار در واحد مسکونی	۰/۸۶۶
۲	تراکم مسکونی جمعیت	۰/۸۶۶

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

در عامل چهارم ۲ متغیر از متغیرهای اجتماعی مسکن بار گذاری شده، بنابراین، این عامل را می‌توان عامل کالبدی مسکن نامید. از نظر عامل کالبدی 849 بلوک معادل (۱۰٪ درصد) خیلی فقیر، 1296 بلوک معادل (۶٪ درصد) فقیر، 2590 بلوک معادل (۳۲٪ درصد) متوسط، 2682 بلوک معادل (۳۳٪ درصد) مرفه، 710 بلوک معادل (۹٪ درصد) بلوک‌های شهری جزء طبقه خیلی مرفه هستند.

	عامل اول $47/84$	
عامل چهارم $5/94$	آثار عاملها در سنجش فقر در بلوکها	عامل دوم $9/07$
	عامل سوم $7/95$	

شکل ۳- نمودار نسبت تأثیر عامل‌های چهارگانه در

سنجش فقر شهری در سال ۱۳۸۵

مجموع درصد واریانس ۴ عامل یاد شده $70/81$ درصد است که نزدیک به یک دوم آن در عامل اول جمع شده است این امر نشانگر ارزش و اهمیت عامل اول به عامل‌های بعدی است.

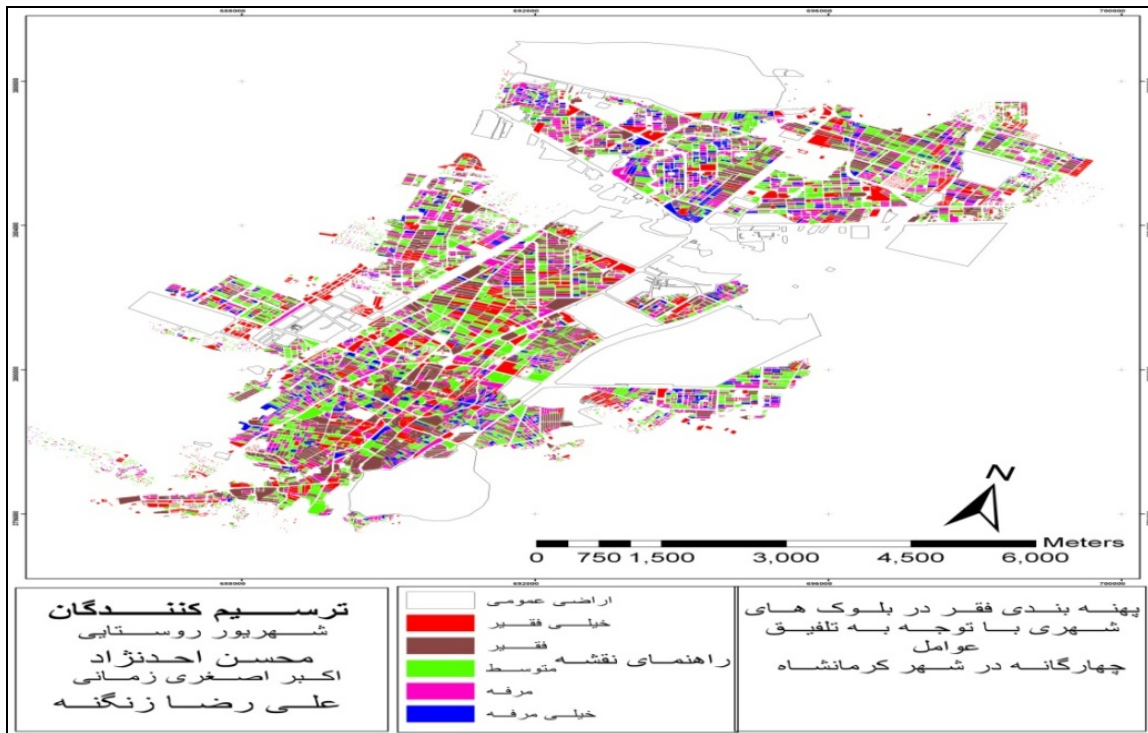
با توجه به متغیرهایی که در جدول (۱۰) بار گذاری شده‌اند، عامل اقتصادی- کالبدی نام گذاری می‌شود. تجمیع شاخص‌های اقتصادی - کالبدی بدین معناست که بین شاخص‌های اقتصادی و کالبدی رابطه‌ی معنا داری برقرار است، یعنی این که بلوک‌هایی که از لحاظ شاخص‌های اقتصادی در سطح بالایی قرار دارند، از وضعیت کالبدی مطلوبی برخوردارند. توزیع فضایی فقر شهری از منظر عوامل اقتصادی - کالبدی در شهر کرمانشاه بدین ترتیب بوده است 841 بلوک معادل (۱۰٪ درصد) خیلی فقیر، 2795 بلوک معادل (۳۴٪ درصد) فقیر، 1870 بلوک معادل (۲۳٪ درصد) متوسط، 1523 بلوک معادل (۱۹٪ درصد) مرفه، 1099 بلوک معادل (۱۴٪ درصد) بلوک‌های شهری جزء طبقه خیلی مرفه هستند.

متوسط، ۱۷۴۴ بلوک معادل ۲۲٪ فقیر و ۱۶۸۷ بلوک معادل ۲۱٪ در گروه خیلی فقیر جا گرفته‌اند ضریب اختلاف ۴۴/۴۸ درصد است.

۳-۲-۵- تلفیق عامل‌ها

با جمع بندی ۴ عامل فوق با همدیگر به عنوان تلفیق عامل‌ها نتایج زیر حاصل گردید بر اساس یافته‌ها ۶۱۲ بلوک معادل ۸٪ خیلی مرفه، ۱۶۵۳ بلوک معادل ۲۰٪ مرفه، ۲۳۹۲ بلوک معادل ۲۹٪

شکل ۴- نقشه پهنه بندی فقر در بلوک‌های شهری بر مبنای عوامل تلفیقی شهر کرمانشاه در سال ۱۳۸۵
منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

جدول ۱۲- بلوک‌های شهر کرمانشاه از منظر عامل تلفیقی سال ۱۳۸۵

خیلی فقیر		مرفه		متوسط		فقیر		خیلی فقیر	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۶۸۷	۲۱٪	۱۷۴۴	۲۰٪	۲۳۹۲	۲۹٪	۱۶۵۳	۲۲٪	۶۱۲	۸٪

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

که در سال ۱۳۷۵ مهمترین عامل سنجش فقر در شهر کرمانشاه عامل اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی بوده است و این در حالی است که در سال ۱۳۸۵ مهمترین عامل سنجش فقر عامل اقتصادی - فرهنگی - کالبدی - اجتماعی است. این تفاوت نشان از رشد فقر در

۳-۳- بررسی تطبیقی گسترش فقر در شهر کرمانشاه (دهه ۱۳۸۵ - ۱۳۷۵)

در مقایسه تطبیقی تحلیل سازمان فضایی فقر در شهر کرمانشاه در سال ۱۳۸۵ با آنچه در این ارتباط در سال ۱۳۷۵ انجام گرفته است: نتایج گویای آن است

تغییرات زیادی با سال ۱۳۸۵ مشاهده می‌شود. از منظر دیگر در طبقه خیلی مرفه شاهد افزایش ۵ درصدی این طبقه در سال ۱۳۸۵ بوده‌ایم، طبقه مرفه نیز رشدی معادل ۱۶٪ درصد را در بر داشته است اما در گروه متوسط کاهشی معادل ۴۹٪ درصد را مشاهده می‌نماییم و بلاخره طبقه فقیر که در سال ۱۳۷۵، ۱٪ درصد بوده افزایشی ۲۱٪ درصدی را داشته است و طبقه خیلی فقیر نیز رشدی ۱۱٪ درصدی را نشان می‌دهد.

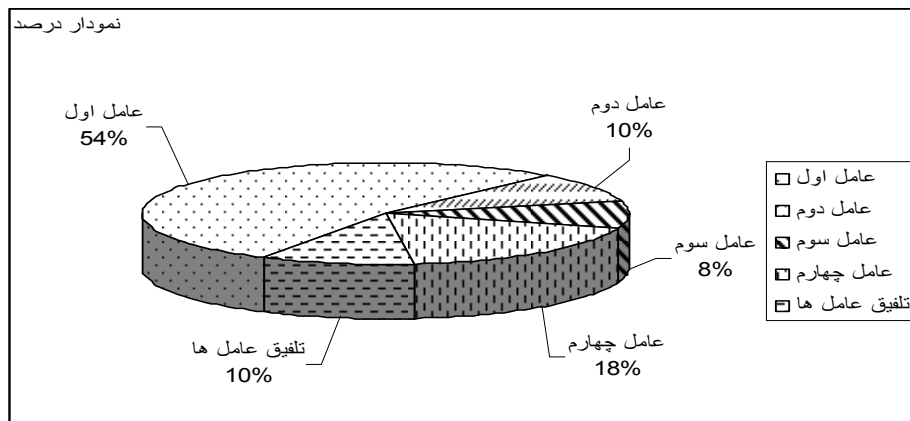
بلوک‌های شهر به لحاظ این عامل بوده است. از منظری دیگر در سال ۷۵ تعداد ۱۲۱ بلوک خیلی مرفه (۳٪ درصد)، ۲۶۶ بلوک مرفه (۶٪ درصد)، ۳۸۵۴ بلوک متوسط (۸۰٪ درصد)، ۶۴ بلوک فقیر (۱٪ درصد)، ۴۶۱ بلوک خیلی فقیر (۱۰٪ درصد) بوده‌اند، اما در سال ۱۳۸۵ - ۶۱۲ بلوک خیلی مرفه (۸٪ درصد)، ۱۶۵۳ بلوک مرفه (۲۰٪ درصد)، ۲۳۹۲ بلوک متوسط (۲۹٪ درصد)، ۱۷۴۴ بلوک فقیر (۲۲٪ درصد)، ۱۶۸۷ بلوک خیلی فقیر (۲۱٪ درصد) قرار گرفته‌اند که

شکل ۵- نمودار پراکنش فضایی فقر شهری شهر کرمانشاه در سال ۱۳۷۵
منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

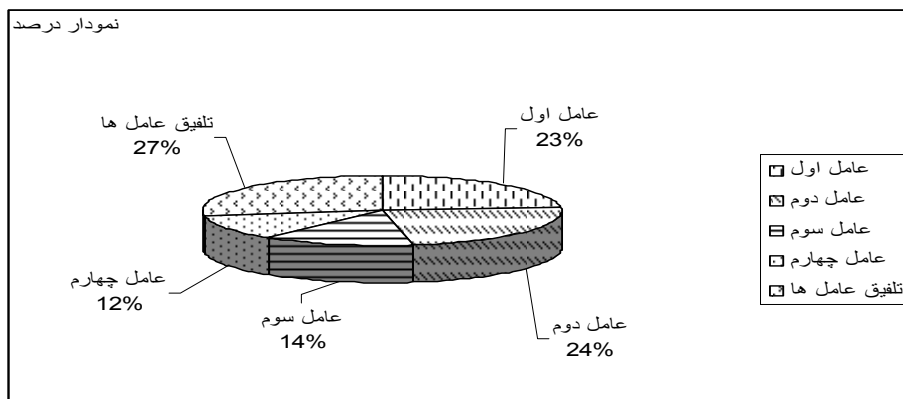

شکل ۶- نمودار پراکنش فضایی فقر شهری شهر کرمانشاه در سال ۱۳۸۵
منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

شکل ۷- نمودار درصد پراکنش فضایی فقر شهری شهر کرمانشاه در سال ۱۳۷۵

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

شکل ۸- نمودار درصد پراکنش فضایی فقر شهری شهر کرمانشاه در سال ۱۳۸۵

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

۳٪ درصد به ۸٪ درصد افزایش یافته است همان طور که از نمودار بر می آید کاهش طبقه متوسط و افزایش آن در طبقات فقیر و مرفه گویای سیاست گذاری‌های نادرست طی دوره مورد مطالعه است.

آمارها حاکی از آن است که در شهر کرمانشاه از سال ۷۵ تا ۸۵ طبقه‌ی خیلی فقیر از حدود ۱۰٪ درصد به ۲۱٪ درصد، طبقه فقیر از ۱٪ درصد به ۲۲٪ درصد، طبقه‌ی متوسط از ۸۰٪ درصد به ۲۹٪ درصد، طبقه مرفه از ۶٪ درصد به ۲۰٪ درصد و طبقه خیلی مرفه از

جدول ۱۳- مقایسه‌ی تطبیقی نواحی شهری کرمانشاه از منظر تحلیل سازمان فضایی فقر (۱۳۸۵ - ۱۳۷۵)

خیلی فقیر		فقیر		متوسط		مرفه		خیلی مرفه		طبقات جامعه
۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۷۵	سال
۱۶۸۷	۴۶۱	۱۷۴۴	۶۴	۲۳۹۲	۳۸۵۴	۱۶۵۳	۲۶۶	۶۱۲	۱۲۱	تعداد
٪۲۱	٪۱۰	٪۲۲	٪۱	٪۲۹	٪۸۰	٪۲۰	٪۶	٪۸	٪۳	درصد

محاسبات آماری نگارندگان، ۱۳۸۸.

۴- نتیجه‌گیری

مطالعه تطبیقی از نواحی شهری و بررسی سیستم‌ها و زیر سیستم‌های مربوطه، مانند بررسی تطبیقی بلوک‌های شهری از منظر تحلیل فضایی فقر، می‌تواند برنامه‌ریزان و سیاستگذاران را در اتخاذ تصمیمات و اجرای برنامه‌های مناسب برای کاهش نابرابری‌ها و میل به سوی عدالت اجتماعی در جامعه، یاری رساند. بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش که با سنجش فضایی فقر در شهر کرمانشاه بر مبنای اطلاعات بلوک‌های آماری سال ۱۳۸۵-۱۳۷۵ انجام گردید، در سال ۱۳۷۵ در بین عوامل سنجش فقر، عامل اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی به عنوان مهمترین عامل شناخته شد، که بیشترین اختلاف در بین عامل‌های مطرح شده را نیز داشته که نشان از نابرابری شدید در برخورداری از شاخص‌های این عامل در سطح شهر بوده است. از طرف دیگر کمترین اختلاف به عامل اقتصادی - کالبدی - فرهنگی اختصاص دارد. اما نتایج برای سال ۱۳۸۵ از این قرار است برای این سال عامل اقتصادی - فرهنگی - کالبدی - اجتماعی به عنوان مهمترین عامل شناخته شده و بیشترین اختلاف نیز در عامل اقتصادی - کالبدی است که نشان از شکل‌گیری نابرابری روز افزون، در این شهر را دارد. توزیع فضایی تحلیل فقر حاکی از آن است که نابرابری روز به روز افزایش یافته، جدایی‌گزینی اجتماعی به صورت چشمگیری ایجاد شده و شهر به سوی دو قطبی شدن^{۱۲} پیش می‌رود. این مهم نشان دهنده آن است که عمدتاً

شهرهای مرزی از سرمایه‌گذاری در زیر ساخت‌ها محروم مانده‌اند که شهر کرمانشاه شاهدی بر این ادعا است. که به نوعی تئوری مرکز پیرامون را در ذهن متبادر می‌سازد. نتایج حاصله از تحلیل تطبیقی سازمان فضایی فقر شهری در سال ۱۳۸۵-۱۳۷۵ شهر کرمانشاه در این پژوهش نشان دهنده تغییرات محسوس در سطح جامعه است. افزایش فقر، بازتاب رشد عملکردهای ضعیف در منطقه است. مقایسه سال‌های ۸۵-۷۵ بحث برانگیز است زمانی که فاصله طبقاتی افزایش یافته، فقر گسترده‌تر شده، تضاد طبقاتی بیشتر، بی‌عدالتی اجتماعی شدیدتر و خیل بیکاران انبوه‌تر رویاروی شهروندان کرمانشاهی است، آن‌هم با چشم اندازی تیره و امیدی کم سو به بر طرف کردن آنها،^{۱۳} با این حال، این واقعیت مطرح می‌شود که، نواحی شهری بسیار متنوع‌اند و تفاوت‌های قابل توجهی در مناطق مختلف و در محلات خاص شهری (معمولاً در حاشیه‌ها) مشاهده می‌شود. نتایج گویای آن است که سرمایه‌گذاری‌های دولتی در مناطق خاص بر افزایش فقر شهری در نواحی دیگر تأثیر گذار بوده است. با توجه به شاخص‌های مورد مطالعه و با وجود توسعه نامتعادل بین نواحی شهری شکاف و واگرایی در سال ۱۳۸۵ نسبت به سال ۱۳۷۵ ایجاد شده و به نوعی جامعه به سوی دو قطبی شدن پیش می‌رود. و پیامد شهرنشینی به وجود آمده فقر و تضاد طبقاتی است.

^{۱۳} کلمات برجسته از کتاب مبانی برنامه ریزی توسعه منطقه‌ای، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، تألیف دکتر مظفر صرافی برداشت شده است.

^{۱۲} دو قطبی شدن می‌تواند از عواملی از قبیل ضعف در برنامه ریزی‌ها، ضعف مدیران استانی و عواملی از این قبیل نشأت گرفته باشد.

- فرهنگ سازی گسترده، به ویژه در بخش دولتی در رابطه با موضوع فقر انجام گیرد؛

- با هدایت و حمایت دولتی پژوهش‌های مناسبی در رابطه با موضوع فقر انجام گیرد؛

- در استانداری دفتری برای تبادل نظر میان شهرداری، شورای شهر، انجمن‌های محلی، اداره مسکن و شهرسازی، مرکز آمار و... دایر گردد و هیئتی را مسئول رسیدگی به معضل فقر نماید؛

- رویکرد همه جانبه‌ای برای پیگیری اقدامات همزمان و تلفیق یافته‌های کالبدی-اجتماعی-اقتصادی-فرهنگی شهر انجام گیرد؛

- فرهنگ سازی میان اهالی شهر و نیز بین مسئولین برای اصلاح رویکرد منفی جامعه به مسأله فقر انجام گیرد تا شرایط برای دستیابی فقرا در دسترسی به امکانات و فرصت‌های شهری فراهم آید؛

- بررسی‌های تطبیقی نشان دهنده‌ی نوعی شکاف در سطح شهر است، بر این اساس یکی از اقدامات ضروری و پایه‌ای برای برنامه‌ریزی توسعه شهر، تخصیص منابعی از قبیل آموزش، بهداشت و درمان، مسکن و خدمات زیربنایی، کشاورزی و صنعت استان کرمانشاه است؛

- دو قطبی شدن شهر می‌تواند از عواملی از قبیل ضعف در برنامه‌ریزی‌ها، ضعف مدیریت در سطح ملی و محلی و... نشأت گرفته باشد؛

- درک واقعیت امر و مشکلات پیش رو مهمترین اقدام برای مقابله با فقر در شهر کرمانشاه است؛

- در خصوص مسأله فقر، روندهای طی شده را دریابیم و راههای ممکن و پیش رو را مشخص

در پایان ذکر این نکته لازم است که نتایج حاصله صرفاً با تکیه بر شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش است و در صورت عدم مشکلات آماری و بکارگیری شاخص‌های بیشتر از قبیل شاخص‌های درآمدی این احتمال وجود دارد که نتایج تحت تأثیر قرار گیرد.

۵- پیشنهادها

گسترش مکانی-فضایی فقر در شهرهای ایران و از جمله شهر کرمانشاه روند رو به رشدی را در بر گرفته است. که برای جلوگیری از گسترش این پدیده نیاز به اقدامات آگاهانه‌ای است. پژوهش حاضر سعی در بررسی روند حرکت سلولی فقر در شهر کرمانشاه را داشته است و سعی گردیده با نرم افزارهای مختلف، سازمان فضایی فقر را شناسایی و روند حرکت آن را بازگو نماید. تحلیل مکانی فضایی فقر مؤید این است که باید در خصوص این بحران برنامه‌ریزی منسجمی انجام گیرد. پژوهش حاضر بر اساس یافته‌های خود، پیشنهادهای را مطرح می‌کند امید است زمینه‌ای برای رفع موانع و مشکلات جامعه فراهم آورده باشد.

مهمترین راهکارها برای برون رفت از مشکل فقر بنابر شرایط کنونی به شرح زیر توصیه می‌گردد:

- تشکیل انجمن‌های محلی و تدبیر نمودن سازوکارهایی که برای رفع مشکلات شهروندان؛

- تشکیل دفاتری در شهرداری‌های مناطق شهری، که در زمینه مدیریت مشارکتی با انجمن‌های محلی سازوکارهای مناسب را اعمال نماید؛

- تحولی در بخش دولتی برای تأمین یک سویه خدمات عمومی برای تسهیل شراکت بخش‌های دیگر؛

- راه حل رفع فقر در توسعه همگون و طرح‌ریزی اقتصادی پویاست، که از بطن جامعه برخاسته باشد.

منابع

ارائی، محمد مهدی، (۱۳۸۴)، آسیب شناسی برنامه‌های فقرزدایی در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۱۸.

بلوک‌های آماری کرمانشاه سال ۱۳۸۵.

بلوک‌های آماری کرمانشاه سال ۱۳۷۵.

پیران، پرویز، (۱۳۸۴)، فقر و جنبش‌های اجتماعی در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۱۸.

شکوئی، حسین، (۱۳۷۳)، دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، تهران، انتشارات سمت.

شیانی، ملیحه، (۱۳۸۴)، مقاله فقر، محرومیت و شهروندی در ایران، در مجله رفاه اجتماعی، شماره ۱۸.

قانع‌ی راد، محمد امین، (۱۳۸۴)، رویکرد توسعه اجتماعی به برنامه فقرزدایی در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۱۸.

گیل‌دنز، آنتونی، (۱۳۷۶)، جامعه شناسی، (صبوری، منوچهر)، نی، تهران.

مرصوصی، نفیسه، (۱۳۸۲)، تحلیل فضایی عدالت اجتماعی در شهر تهران (پایا نامه دکتری)، شکویی، حسین، دانشگاه تربیت مدرس، گروه جغرافیا.

مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن کشور، ۱۳۸۵، استان کرمانشاه.

گردانیم. تا از اتلاف وقت و هزینه و از تکرار یافته‌ها در این باره جلوگیری به عمل آید؛

- انتقال جمعیت از روستاها و شهرستان‌های اطراف به مناطق اسکان غیر رسمی شهر کرمانشاه به طور مداوم در حال افزایش است، در این خصوص باید اقدامات خردمندانه‌ای صورت گیرد؛

- مهاجرت‌هایی که به محلات اسکان غیر رسمی کرمانشاه صورت می‌گیرد، اقدام هوشمندانه‌ای است که توسط مهاجران برای ارتقاء سطح زندگی شان انجام می‌پذیرد. بنابراین، باید مشکلاتی را که باعث مهاجرت می‌شود، ریشه‌یابی کرد و در پی از بین بردن این مشکلات بر آمد؛

- مسأله کنار گذاردن یا به حساب نیآوردن مناطق مرزی در برنامه‌های توسعه، امری آشکار است. بدین مسأله باید به طور جدی رسیدگی شود و این مناطق دوباره باید در قالب برنامه‌های توسعه قرار گیرند، چرا که عدم رسیدگی به این مناطق تبعات جبران ناپذیری به بار می‌آورد؛

- برای مبارزه با معضل فقر، آگاه‌سازی مردم و حضور واقعی آنان در برنامه‌های فقر زدایی، می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد و لازمه این کار داشتن جامعه‌ای مردم‌سالار است؛

- ایجاد اشتغال در سطح منطقه در اولویت قرار گیرد؛

- فقر مشکل کل جامعه است پس نباید آن را جدا از جامعه پنداشت؛

- فقرزدایی باید به صورت یک هدف ملی درآید؛

- Colin, Williams,(2003), “poverty and Third Way” , Winde Bank, Landan and New York.
- Dahrendorf, Ralf. (1974), “Citizenship and Beyond: The social Dynamics of an Idea” in B.
- De Haan. Arjan. (2001). “Social Exclusion Enriching the Understanding of Deprivation”. University of Sussex.
- Duclos, Jean-Yves. Araar, Abdelkrim, (2006), “Poverty and Equity: Measurement, Policy and Estimation With DAD” Springer, New York.
- Fay, Marianna,(2005), “ The Urban Poor in Latin America” The World Bank, Washington, D.C.
- <http://econ.worldbank.org/wbsite/external/extresearch/o>.
- Job, (2002), Australian Agency for Internutional Development” National, Archives of Australia.
- John, Lceland, (2005), “ Experimental Poverty Measures”, National Reserch Council Washington,D.C.
- Julie. A, (1999), “ InEquality: Methods and Tools :<http://www.worldbank.org/Poverty>.
- Marshall, T. H. (1981), “Afterthought on Value – Problems of Welfare Capitalism, The Right in Welfare and other Essays”, in B.S Turner and P. Hamilton, ed, Citizanship Critical Concepts, London: Routledge.
- Masika, Rachel, (1997), “Urbanisation and Urban Poverty”, A Gender Analysis.
- Moser, Caroline. Gate, Micheat. (1996). “ House and Helen Cireia” , Washington,D.c. Working Paper.No.5.
- Odekon, Mehmet, (2010), “ Encyclopedia of World Povert” , Thousand oaks, New Yourk.
- Ravallion, Martin.(2001), “On the Urbanization Of Poverty” Development Research Group World Bank, Washington Dc, Usa.
- Simler, Kenneth. Harrower, Sarah. Massigarela, Claudio, (2003), “ Estimating
- نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۷۵
- صرافی، مظفر،(۱۳۷۷)، مبانی برنامه ریزی توسعه منطقه ای، سازمان برنامه و بودجه مرکز مدارک اقتصادی-اجتماعی، تهران.
- راغفر، حسین، (۱۳۸۴)، فقر و ساختار قدرت در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۱۷.
- حسن زاده، رمضان. مداح، محمد تقی. (۱۳۸۸)، روش‌های آماری در علوم رفتاری، چاپ ششم، تهران، انتشارات ویرایش.
- حکمت نیا، حسن. موسوی، میر نجف. (۱۳۸۵)، کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه ای، یزد، علم نوین.
- گلدسته، اکبر. آقا میر کریمی، سعید. خدا رحمی، مصطفی. ترابی، محمود. اصغری، راحله. (۱۳۷۷)، راهنمای کاربران Spss 6 For windows (جلد دوم)، مرکز فرهنگی انتشاراتی حامی، شرکت آمار پردازان.
- تقوایی، مسعود و قائد رحمتی، صفر، (۱۳۸۵)، تحلیل شاخص‌های توسعه فرهنگی استان‌های کشور، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای. شماره ۷. مشهد.
- کلانتری، خلیل، (۱۳۸۰)، برنامه ریزی و توسعه منطقه‌ای (تئوری‌ها و تکنیک‌ها)، چاپ اول، انتشارات خوشبین، تهران.
- Baker, Judy, (2009), “Meeting the Challenge of Urban poverty and Slums”, The World Bank.

-
- Zhoujie, Lu(2003), Measuring urban poverty(case study Wuhan), ITC. Poverty Indices Form Simple indicators Surveys” .
- Wratten, Eten. (1995), “Conceptualizing Urban Poverty”, Environment & Hrbanozation Vol.

The Comparative Pattern of Poverty Spread in Kermanshah City in 1996-2006 using Factor Analysis Technique

Sh. Roustaei, M. Ahadnezhad, A. Asghari Zamani, A. Zangene

Received: March 07, 2011/ Accepted: September 13, 2011, 5-8 P

Extended abstract

1- Introduction

Cities are usually associated with economic growth and development, because the consequences of social inequality, poverty, rising crime and corruption, environmental crises, inequality and class differences, lack of social security, early childhood and maternal mortality, poor housing and homelessness, informal settlements, etc ... can be noted in this format. Income countries and international financial institutions. Decreasing poverty is a global concern, and in fact one of the main

goals of low-Poverty comes from the mechanisms governing the complex urban system, these mechanisms instead of reduce inequalities in Third World countries, have intensified it.

The issue is very important in making social policy. Studies show our country has been Ineffective in eliminating poverty and solving this issue and is facing many challenges. Lack of policy decisions, hasty, high volume and speed of urbanization has brought poverty to the position of passivity, in Iran and especially the city of Kermanshah.

Author (s)

Sh. Roustaei

Assistant Professor of Geography and Urban Planning, University of Tabriz, Tabriz, Iran

M.Ahadnezhad (✉)

Assistant Professor of Geography and Urban Planning, University of Zanjan, Zanjan, Iran
e-mail: ahadnejad@gmail.com

A. Asghari Zamani

Assistant Professor of Geography and Urban Planning, University of Zanjan, Zanjan, Iran

A. Zangene

M.A of Geography and Urban Planning, University of Zanjan, Zanjan, Iran

2- Theoretical bases

Different definition, approaches, researches and various studies were provided about poverty in different aspects. Defining poverty and especially poverty, is not only a scientific subject, but also a political one. Political economy, structuralism and social approaches are

among the approaches used to evaluate the extent of poverty in urban communities.

3- Discussion

In Comparison analysis of poverty spatial distribution of Kermanshah in 2006 with 1996 it is shown shows that in 1996 the most important factor in poverty measuring was related to economic, cultural, physical and social factors while in 2006 the most important factors were to economic, cultural, physical and social ones. The difference indicates the poverty growth in city blocks because of this factors. In another view in 1996 121 blocks very well (3%), 266 blocks was affluent(6%), 3854 blocks were Middle (80%), 64 blocks were poor (1%) and 461 blocks were very poor (10%), but in 2006, 612 blocks were very well (8%), 1653 blocks affluent(20%), 2392 blocks Middle (29%),1744 blocks poor (22 %), 1687 blocks very poor (21%) , so many changes can be seen. In the other words in very well group there had been 5% increase and in affluent class 16% growth but Middle class was decreased by 49% in 2006 and finally poor group that was only 1% in 1996 increased to 21% and very poor class also had 11% growth in 2006.

The results indicated that in Khermanshah city from 1996 to 2006 very poor class has been increased to from 10% 21%, Middle class from 80% to 29% and affluent class from 6% to 20%. According to diagrams decreasing of middle class and increasing in poor and affluent class indicate wrong policy during the study era.

4- Conclusion

The comparative study of urban regions and assessment of systems and sub-systems such as comparatives assessment of urban blocks regarding spatial analysis of poverty can help planner and policymakers in making decisions and implementation of appropriate programs for reducing inequality and increasing social justice in the society.

Based on the results of this study which is done for the purpose of poverty spatial measurement in the Kermanshah city based on the information from statistical blocks in 1996-2006, in 1996 among poverty measurement factors the socio- economic cultural factor is identified as the most important one that has the maximum difference comparing with other factors indicating extreme inequality in this city. On the other hand the minimum difference is devoted to economic- physical - cultural factor. But the results for 2006 show that socio- economic- cultural- physical factor is the most important factor and highest difference is related to economic - physical factor indicating the formation of inequality in Kermanshah city.

The Analysis of the spatial distribution of poverty suggests that inequality is increasing on and on, social separation is happening and the city goes toward polarity it indicates that border cities have been deprived from investment on infrastructures. The results of comparative analysis of spatial organization of urban poverty in Kermanshah during 1996-2006 indicate significant changes in society and poverty growth reflects to weak operations in this region.

5- Suggestions

In order to overcome the current problems of poverty, according to the present conditions these strategies are recommended:

Forming local associations to manage mechanisms solve the problems of citizens.

Forming municipal offices urban areas, in which implement appropriate mechanisms in joint management with local communities.

Changes in the public sector to provide unilateral public services in order to facilitate the sharing of other sectors

Widespread culture making, especially in the public sector with regards to poverty.

Doing appropriate research with regard to poverty with proper guidance and support from the government poverty.

Having comprehensive approach to take actions and integrate physical- social-economic and cultural findings.

Raising culture of the city residents and officials to correct the negative approach to the issue of poverty in order to achieve the conditions for the poor to access facilities and opportunities.

Key words: Spatial organization, Urban Poverty, GIS, Kermanshah

References

Afrough, E. (1998), *Space and Social Inequality*, for the switching model for the separation and its consequences, SAMT Publication, Tehran.

Araei, M, (2005), the pathology of poverty alleviation programs in Iran, *Social Welfare Quarterly*, No 18.

Duclos, J and et al. (2006), *Poverty and Equity: Measurement, Policy and Estimation with DAD*” Springer, New York.

Farahanifard, S. (2005), *the Islamic view of poverty and poverty reduction*, Tehran, Institute for Contemporary Culture and Thought.

Fay, Marianna. (2005), *the Urban Poor in Latin America*” The World Bank, Washington, D.C.

Goldasteh, A and et al. (1998), *Users Guide to SPSS 6 for windows (Volume II)*, Hami publication, Amarpardazan Co.

Hassanzadeh, R and et al. (2009), *the statistical methods in behavioral sciences*, Sixth Edition, Virayesh Publication, Tehran.

Hekmatnia, H and et al. (2006), *the use of models in geography with an emphasis on urban and regional planning program*, Elme Novin publication, Yazd.

<http://econ.worldbank.org/website/external/extresearch/o>.

Iranian Censes Center. (1996), *Kermanshah population and housing census results*, Tehran, Iran.

Iranian Censes Center. (2006), *Kermanshah population and housing census results*, Tehran, Iran.

Kalantari, K. (2001), *Planning and Regional Development (Theories and techniques)*, First edition, Khoshbin publication, Tehran.

Madani, S. (2000), *Damages, social deviations and poverty in Iran*, The proceedings of poverty conference in Iran, Welfare and Rehabilitation Sciences Publications.

Momeni, M and et al. (2007), Statistical Analysis Using SPSS, Ketab e noo publication, Tehran.

Piran, P. (2005), Poverty and social movements in Iran, Social Welfare Quarterly, No 18.

Qane'ii Rad. (2005), Social development approach to poverty reduction programs in Iran, Social Welfare Quarterly, and No 18.

Raeisdana, F. (2000), the review of the phenomena of poverty, the proceedings of poverty conference in Iran, Welfare and Rehabilitation Sciences Publications.

Ravallion, M. (2001), "On the urbanization of poverty, Development Research Group World Bank, Washington Dc, USA.

Sarafi, M. (1998), Foundations of Regional Development Planning, Documentation Centre for Economic Planning and Budget Organization- Social, Tehran.

Shakuie, H (1994), new perspectives in urban geography, SAMT Publication, Tehran.

Shakuie, H. (2003), New trends in philosophy of geography (Volume II), environmental philosophies and geographical schools, Gitashenasi publication, Tehran.

Simler, K and et al. (2003), Estimating Poverty Indices Form Simple indicators Surveys.

Taghvai, M and et al. (2006), the analysis of cultural development index in Iran province, Journal of geography and Regional Developments, Vol.7, Mashhad.

Zhouijie, Lu (2003), Measuring urban poverty (case study Wuhan), ITC.